

OBSERVAȚII PRIVIND CULTURA POPULARĂ A ROMÂNILOR DE LA EST DE NISTRU, DE BUG, DIN NORDUL CAUCAZULUI

Dr. hab. Nicolae BĂIEȘU

The paper offers, first of all, information about the history of Romanians / Moldovans from the East of Nistru, Bug and from the Northern Caucasus. They are indigenes there, but also, the emigrants from different periods (in the XIII-XVI centuries, in domination of Duca Voda, when D. Cantemir and other have emigrated in Russia). Evidently, the Romanian indigenes and the emigrated ones have respected their ethno-folkloric traditions. The first researcher of these was the well known ethnographer and folklorist Teodor Burada (1839-1923). The investigation of their popular culture was effectuated in the XX-XI centuries, in different ways. In conclusion, the author underlines the very deplorable situation of the Romanians located in the immense space of oriental Slavs (Ukraine and Russian Federation). Although, the knowledge and the continuously investigations of the cultural heritage of the Romanians from these zones is a saint duty of the savants.

Mai întâi, câteva informații, foarte pe scurt, despre istoria românilor/moldovenilor din zonele respective.

Cunoscutul savant Alexandru Boldur scria, cu multă competență: „Noi suntem prezenți acolo [în Transnistria] permanent prin strămoșii noștri: în perioada veche (sec. VII î. de Hr. – jum. sec. XII d. Hr.) vedem stabiliți acolo pe geți și daci, în perioada medie (jum. sec. XII d.Hr. – jum. sec. XVI) pe bolohoveni, predecesori ai românilor, și în perioada nouă (jum.sec.XVI – sec.XX) pe numeroșii moldoveni, care se trăgeau din foștii bolohoneni sau au apărut în urma emigrărilor din Moldova, Muntenia”¹. Un alt istoric, Nicolae M. Popp, făcea și dânsul o importantă periodizare a istoriei acestor români, concretizând teritoriile unde au trăit/trăiesc ei în Ucraina și Rusia:

– „transnistrieni propriu-zisi, între Nistru și Bug, autohtoni”;

– „colonizări românești din sec. XIII-XVI pe spațiul vechiului pământ bolohovean, în Ucraina de nord-vest, reg. Berdicev și la apus de Kiev”;

¹ Alexandru Boldur, *Cu privire la istoria Transnistriei: Studiu critic*, București, Universul, 1943. Republicat: *România transnistriană*, București, 1996, p. 3.

– „românii din fosta Ucraina Moldovenească a lui Duca Vodă, răspândiți sporadic între Nistru, Bug și Nipru, în reg. Movilău, Brațlav, Kanev”;

– „grupul românilor dintre Bug și Nipru, având ca centru Elisabetgradul (Kirovo, apoi Kirovograd);

– „colonizările lui Cantemir de la începutul sec. al XVIII-lea, în bazinul Donețkului, la sud-est de Harkov”;

– „românii din nordul Mării Azov, de la Mariupol [între anii 1948-1989 s-a numit Jdanov], în majoritate macedoneni”;

– „românii din Crimeea, în împrejurimile or. Simferopol, în majoritate oieri ardeleni”;

– „români din valea Kubanului, din reg. Ekaterinodar (Krasnodar)”².

Nichita Smochină, consacratul cercetător al Transnistriei, evidențiază trei principale intervale de timp legate de colonizările românilor la est de Nistru:

– perioada lui Duca Vodă (sec. XVII; Nistru a dispărut ca graniță; s-au întetit colonizările);

– colonizări pe timpul țaritei Ecaterina a II-a (sec. XVIII; numărul românilor în Transnistria a crescut cu mult);

– perioada după 1924³.

Firește, moldovenii băștinași, dar și cei veniți cu traiul în regiunile la est de Nistru respectau tradițiile lor etno-folclorice la sărbătorile calendaristice, familiale. Aveau legendele, cântecele, dansurile populare proprii. Este regretabil faptul că nu dispunem de informații în scris despre aceste creații etno-folclorice. Putem doar presupune că unele cântece populare (sau creații poetice individuale, compuse în stil folcloric), înregistrate mai târziu, se referă la vremurile din sec. XVII. În asemenea creații populare orale sunt cântate, mai ales, Nistrul („despărțitorul” de frați), durerea înstrăinării moldovenilor de locurile natale.

Nestru, Nestru, apă blăstămată,

De când pe tîni ti-am trecut

Și la Bug m-am dipărtat,

Tu din mal în mal ai crescut

Și pi frații nei din Moldova

Nu mai pot videa

Tot din pricina ta⁴.

Sau:

Ard-o focu străinătate,

C-am ajuns tare departe,

Peste Nistru, peste ape,

Unde cartea nu răzbate⁵.

² Nicolae M. Popp, *Românii din Basarabia și Transnistria*, București, Imprimeria Națională, 1942. Republ.: *România transnistriană*, 1996, p.228.

³ Nichita Smochină, *Republica moldovenească a sovietelor // Moldova Noastră*, 1935, nr. 1. Republ.: *România transnistriană*, 1996, p. 299

⁴ N. P. Smochină, *Les Moldaves de Russie Soviétique // Moldova Noastră*, 1935, nr. 1, p. 106.

⁵ *Idem*.

Multe colonizări ale moldovenilor la est de Nistru au avut loc în legătură cu numeroasele războaie ruso-turce (1711-1712, 1735-1739, 1750-1760, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812). La războaie erau mobilizați și tineri moldoveni. Despre aceasta vorbesc unele cântece populare recruțești, care țin de acele timpuri.

Frunză verde de ovăs,
Lung îi drumul la *Ades*;
Lung îi, lung îi și călcat,
Nu-i călcat de cai, de boi,
Da de voinici ca și noi.
– Cată, frate, înapoi,

Ce negreață după noi!
Ori îi colbul drumului,
Ori îi oastea turcului.
Nu-i nici colbul drumului,
Da tot oastea turcului⁶.

Cea de pe urmă perioadă distinctă a emigrării țăranilor basarabeni la est de Nistru a avut loc în anii 1860-1880, după reforma agrară burgheză din 1861 în Rusia, care s-a înfăptuit și în Basarabia – „colonie internă” a imperiului țarist. Atunci relativ mulți țărani basarabeni, unii rămași fără pământ și strămtorați de către străini, au fost nevoiți să-și părăsească locurile natale și să se mute cu traiul în zonele la est de Nistru, de Bug și chiar mai departe, unde auziseră că erau pământuri arabile libere.

Migrarea țăranilor basarabeni în anii 1860-1880 s-a înfăptuit pe două căi: cea lungă, de „vreo trei luni de zile”, cu carele cu boi, care trecea prin Bender, Tiraspol, Nikolaev, Kerson; calea a doua – pe la Odesa, unde se îmbarcau în corăbii și, după o escală la Kerci, ajungeau la Novorosiisk⁷.

Moldovenii plecați în nordul Caucazului s-au stabilit cu traiul pe văile râurilor Șebeș, Digaco, Ghecepsin. În anii 1860 au fost fondate de către basarabeni următoarele localități în regiunea de azi Krasnodar: Supsân în prezent Moldovanskoe în r. Krâmsk), Șabanovskoe, Thamaha (Tamoșinka) – ambele în r. Seversk, Moldovanovka în r. Tuapse; Moldovka în r. Adler (azi subordonat or. Soci, reg. Krasnodar) ș. a.

Emigranții au dus cu ei unelte de muncă (plug, grapă, râșniță), puiți de pomi fructiferi, butași de vie, semințe. Relieful, solul fertil, clima favorabilă

⁶ N. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru* // Anuarul Arhivei de Folclor (Cluj), V, 1939, p. 24 (Râbnița).

⁷ Iaroslav Mironenco, *Glasul codrilor în munții Caucazului // Și cântă codrul cu drag: Folclor moldovenesc din sate nord-caucaziene* / Cul. alcăt., descifr. și pref. de I. Mironenco, coment. și postf. de V. Cîrîmpei, Chișinău, Literatura Artistică, 1987, p. 3.

din locurile unde s-au așezat le amintea de baștină. Au dus cu ei și o bună parte a tradițiilor etnofolclorice.

Totodată, în Rusia erau în vigoare principiile politicii țarismului și în domeniul culturii, care constau în promovarea ideologiei oficiale de uniformizare a vieții culturale a popoarelor neruse din imperiu. Realizarea politicii acesteia rezidă în ignorarea de către autoritățile țariste a limbilor, tradițiilor etnofolclorice ale popoarelor ocupate, în înăbușirea spiritului național.

Deși în condiții nefavorabile, s-au făcut unele încercări de a înregistra creații populare ale românilor transnistrieni. Primul text folcloric românesc fixat în scris în Transnistria datează cu anul 1848. Este un fragment de colindă populară („În susul hatei-casei / N-ai văzut tot lună și soare, / Șiela nu-i lună și soare, / Da-s doi bătrâni”), inclusă de cercetătorul L. Smerecinski în „informațiile sale geografice și etnografice despre partea de sud a județului Balta <...> și rămase în manuscris (se păstrează în Arhivele Societății geografice din Sanct-Petersburg)”⁸.

Mai amplu, mai științific creațiile populare ale moldovenilor din stânga Nistrului și a Bugului au fost studiate de către cunoscutul savant ieșean Teodor Burada (1839-1923), care a devenit membru corespondent al Academiei Române (1887). El primul, la finele sec. XIX (în 1882), a cules pe teren informații relativ detaliate și autentice despre modul de trai cotidian, tradițiile populare, folclorul în satele românești de la est de Nistru. N. Iorga îl numea „acel harnic cercetător, absolut dezinteresat, dus numai de iubirea lui pasionată pentru neam, care, scotocind urme românești pretutindeni, din Moravia până în Asia Mică, a descris cel dintâi satele moldovenești din adâncul Rusiei”⁹.

La Transnistria se referă două studii ale acestui împătimit călător, etnograf și folclorist: *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Kerson (Rusia)*¹⁰ și *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsk (Rusia)*¹¹.

În primul studiu T. Burada relatează în mod special despre cultura populară a unor sate de dincolo de Bug, dar și de dincoace. Scopul principal al cercetătorului a fost să dovedească celor care nu știau că români trăiau și dincolo de Nistru, de Bug și că ei locuiau în numeroase localități, care aveau „un

⁸ Grigore G. Bostan, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrian: Istoriografie, studiu comparat, texte*, Iași, Cantes, 1998, p. 78.

⁹ N. Iorga, *Românii de peste Nistru: Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor*, București, 1918, p. 42.

¹⁰ Într-o formă scurtă, lucrarea a fost publicată în *Convorbiri literare*, XVII, 1883-1884, nr. 8; în broșură separată: Iași, Tipografia Națională, 1893; republ.: Revista de etnologie (Chișinău), 2001, nr. 3.

¹¹ Arhiva (Iași), XVII, 1906; în broșură aparte: Iași, 1906.

caracter românesc destul de bine pronunțat”; unii din acei români se aflau acolo încă de pe vremea lui Duca Vodă în a treia sa domnie (1678–1683), dar și din sec. XIX.

T. Burada avea dreptate când sublinia că cea mai vie dovadă despre unitatea neamului românilor din gub. Kerson cu acei din Moldova și din Maramureș „ne-o dovedește identitatea aproape absolută a tuturor elementelor de căpetenie care alcătuiesc pe un popor: limba, credința, obiceiuri, năravuri, cântece și altele”¹².

T. Burada afirma că în gub. Kerson creațiile populare erau „fără nici o schimbare ca în Moldova și în alte provincii românești” (p. 123).

Cercetătorul relatează despre practicarea aceluiași tradiții etno-folclorice la sărbătorile calendaristice: „la Crăciun – colinda cu *Florile dalbe*, cu *Ler Doamne*”, la Anul Nou – *Plugușorul*.

T. Burada constata obiceiuri similare la nunți: cu *pețitori*, *vornicei*, *conăcari*, *iertăciune*, *peteală* pe capul miresei, cântecul *Taci, mireasă, nu mai plânge, masă mare* ș. a. (p. 126).

Savantul menționa și unele obiceiuri la înmormântări: ducerea mortului la groapă cu bocete de către „femei bocitoare”, aruncarea țărânei peste mormânt, când se zice „să-i fie țărâna ușoară” etc. (p. 126).

Etnograful și folcloristul ieșean nu trecea cu vederea și alte creații populare: credințe în strigoi, descântece, vrăji, fărmece ș. a. (p. 126).

În fiecare localitate moldovenească exista, firește, repertoriu de „povești cu balauri, cu smei, cu lei-paralei, cu Feți-Frumoși cu părul de aur”. Țăranii interpretau cântece care încep cu „frunză verde”, dansau *Hora*, *Brâul*, *Corăbiasca* ș. a. (p. 126).

T. Burada aducea următorul caz curios: „Multe din cântecele și poveștile spuse de locuitorul Pușca și femeia lui Ion Pojar din satul Iasca [aflat între or. Odesa și r. Nistru] aveau așa de mare potrivire cu cântecele noastre, încât m-a pus în mirare și întrebându-i dacă nu cumva au fost vreo dată pe la noi prin țară, mi-au răspuns că ei niciodată n-au trecut măcar Nistru în Basarabia, dar că așa le-au auzit și ei de la părinții lor cântându-se și povestindu-se” (p. 126).

Totodată, existau atunci, ca și astăzi, cântece specifice zonei, mai ales, în care este vorba de r. Nistru: *Nistrule, pe malul*

tău, La Nistru la mărjioară ș. a.

Aproximativ aceeași situație în privința tradițiilor etno-folclorice T. Burada constata și în satele moldovenești din gub. Kamenetș-Podolsk (a fost acolo în luna august 1895, vizitând localitățile: Jmerinka, Nemirova, Iampol, Movilău, Țigănauka ș. a.): „Dacă ne uităm la credințele, obiceiurile și moravurile românilor din această gubernie, vedem că caracterul românesc e destul de bine păstrat și putem zice că nu este nici o deosebire de acel pe care-l găsim la românii din gubernia Kerson și care în aceste două gubernii e același ca și a locuitorilor din Moldova. Aceleași obiceiuri la nașteri, la înmormântări, la nunți, la Crăciun, la Anul Nou și la alte împrejurări ale vieții”.

Pentru ilustrarea celor afirmate, T. Burada aducea, în ambele studii, câte o serie de texte folclorice autentice. În primul caz: patru colinde, un plugușor, o conăcărie, o iertăciune, un bocet; în cazul

Femeie în costum de sărbătoare (r. Camenca)

¹² Revista de etnologie, 2001, nr. 3, p. 125.

al doilea: două colinde, o iertăciune, un bocet.

În concluzie la cele spuse despre cultura populară materială și spirituală în satele moldovenești din gub. Kerson și Kamenet-Podolsk, T. Burada scria, cu optimism, care, după cum vom vedea mai departe, nu s-a izbândit: „Acea mândrie română, care a fost scutul nostru cel mai puternic de apărare în contra înrâurilor străine, se vede încă păstrată ca prin instinct la toți românii de peste Nistru. Să sperăm că, pe lângă aceasta, ei își vor păstra și de acum înainte elementul cel mai puternic și cel mai de căpetenie: limba, precum și datinile, obiceiurile și credințele strămoșilor lor și atunci să fim siguri că românul de peste Nistru va rămâne în veci român”.

Potrivit și câtorva cântece populare, înregistrate în Basarabia și în Transnistria, mulți bărbați tineri moldoveni, aflați sub ocupația rusească, erau obligați, la începutul sec. XX, să se afle în cadrul armatei țariste, la războiul împotriva japonezilor (1904–1905).

Frunzășoarî fir mătasî,
Lepăd casă, lepăd masă,
Lepăd nevastă frumoasă,
Cu doi copchilași în brață.
Unu strigă: mamă, mamă!

Altul strigă: tată, tată!
– Taci, dragu mamii, nu striga,
Că tat-tău nu-i acasă,
Îi în *Manjuria**, la loc diparti,
Undi nici hârtia nu răzbați¹³.

Războiul era osândit, mai ales, în cântecul popular despre luptele de la *Port Artur*** , unde au fost multe jertfe omenеști nevinovate:

Stă mașina la popas
Și-i încarcă *moscălași****
Și îi duce la *Manjur*

Și-i descarcă-n *Port Artur*.
Dar *Port Arturul* arde-n foc,
Care se duce n-are noroc¹⁴.

Și în primele două decenii și jumătate ale sec. XX era destul de slab interesul față de cercetările științifice referitoare la Transnistria. Putem menționa doar câteva studii ce țin de acei ani: Onisifor Ghibu, *Deșteptarea moldovenilor de peste Nistru*, Chișinău, 1917; Nicolae Iorga, *Românii de peste Nistru*,

* *Manjuria* – numirea istorică a părții de nord-est a Chinei.

¹³ C. Gh. Constantinescu, *Românii transnistrieni*, București, Viața Literară, 1942; republ. Românitătea transnistriană, 1996, p. 358.

** *Port Artur* – azi Lii Shun, oraș în nord-estul Chinei

*** *Moscal* – soldat în armata țaristă, care își făcea serviciul militar în preajma sau chiar în or. Moscova.

¹⁴ *Cântece poporane moldovenești / Culese de C. Neniș și [E.] Lebedeva, Tiraspol – Balta, Editura de Stat a Moldovei*, 1935, p. 58 (Butor – Grigoriopol).

București, 1918; Iustin Frățiman, *Administrarea bisericească la românii transnistrieni*, în Buletinul Societății de Istorie și Literatură „B. P. Hasdeu”, vol. I, Chișinău, 1921; Ștefan Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, 1922; Vasile Harea, *Românii de peste Nistru*, Cernăuți, 1923.

Studiul lui V. Harea (1923) conține și capitole care se referă în mod direct la tema noastră: IV. *Portul, obiceiurile, cântecele*; VI. *Starea culturală*.

Autorul vorbea despre variatele festivități populare ale moldovenilor transnistrieni în cursul anului: *Iarba verde, Rusaliile, Sânzienile, Sâmedru* ș. a.; „cu mici deosebiri locale, toate acestea s-au păstrat întocmai ca și la noi. <...> S-a păstrat *frăția de cruce*, care se obișnuiește a se face în ziua de Paște” (p. 194).

V. Harea termina relatările sale despre nuntă, făcând următoarea concluzie: „Tradițiile ce s-au păstrat la nuntă explică în mare parte faptul că moldovenii de peste Nistru nu s-au putut asimila cu neamurile înconjurătoare. Căci atât fetele mari, cât și flăcăii nu se îndură să-și ia de mire sau de mireasă pe cineva de alt neam: în cazul acesta nu s-ar putea împlini obiceiul, n-ar fi o nuntă frumoasă, așa cum trebuie să fie, ca să le meargă însurățeilor bine și în plin toată viața” (p. 194). Istoricul ajungea la concluzia generală îndreptățită: „Dacă mai dăinuiește neamul nostru peste Nistru și dacă vorbește o limbă moldovenească curată, aceasta se datorește tradițiilor și obiceiurilor populare, firii conservatoare a poporului de jos” (p. 198). Dar, totodată, V. Harea prevedea realitatea că „această stare de lucruri nu poate să se prelungească la nesfârșit. <...> Înstrăinarea completă îi amenință pe românii transnistrieni” (p. 198–199).

Despre folclorul și știința referitoare la creațiile populare ale românilor din RASS Moldovenească (1924-1940) a vorbit subsemnatul destul de detaliat în două articole publicate recent în *Revista de lingvistică și știință literară* (2007, nr. 5-6; 2008, nr. 1-2).

Autorii studiilor privind creația populară a românilor transnistrieni, efectuate în anii celui de-al doilea război mondial, ajungeau la concluzii identice. În context Vasile Netea scria: „Nimic nu-i desparte de noi – totul îi apropie. Conștiința, simțămintele, graiul, îndeletnicirile, obiceiurile, folclorul, bucuriile și tristețile sânt la fel ca ale noastre, ale românilor de pretutindeni. Înlocuiți conceptul de *moldovean* – la care ei, și din cauza propagandei făcute, țin așa de mult – prin conceptul de *român* și îndată nu va mai exista între transnistrieni și oricare alt român nici măcar umbra unei deosebiri”¹⁵.

Același autor făcea legătură între limba și folclorul literar al transnistrienilor: „În această

¹⁵ Vasile Netea, *Transnistria*, București, 1941, p. 11.

limbă și-au turnat transnistrienii aleanurile inimii lor, durerile și credințele, dând naștere unei literaturi populare de cea mai limpede factură” (p. 23). Autorul aducea câteva versuri populare de înstrăinare, create și interpretate „cine știe în ce fund de Rusie”.

Mașină cu patru roate,
Ești de noi tu blestemată,

Să-ți sară roatele toate,
Că ne duci tu-n loc departe¹⁶.

V. Netea, de origine ardelean, făcând cunoștință cu folclorul copiilor din Transnistria, constata: „Am fost profund emoționat văzând pe copiii de la școala din Târnuca [azi în r. Slobozia] jucându-se *De-a mijatca*, un joc foarte cunoscut în toate provinciile românești, pe care autorul acestei plachete le cunoaște de acasă, din Transilvania, unde e cunoscut cu numele *De-a nijita*, adică *De-a ascunselea*. Aceeași identitate am stabilit-o și la alte câteva jocuri: *Mâța și șoarecele*, *De-a petrecu*, *De-a cureaua*, *De-a tulpănașu*, *De-a pânza încălciță*, *De-a ochii legați*, *De-a mîcea* [mingea] etc., etc. Jocurile acestea nu sânt din cele cari se învață la școală, <...> ci ele vin din sânul familiei” (p. 14).

Aceeași situație era observată în cadrul tradițiilor

¹⁶ *Idem*, p. 24.

calendaristice și de familie. Savantul constata existența la românii transnistrienii de până la 1917 și la cei din alte regiuni a acelorași colinde cu Iisus „mititel și-nfășățel”, steaua „ca o taină mare”, Maica Domnului, care-și deplânge fiul răstignit, obiceiul *De-a sămânța* în dimineața primei zile a anului ș. a. (p. 15).

Firește, V. Netea sesiza și unele tradiții populare locale la românii din Transnistria. De exemplu, obiceiul original în ajunul Bobotezei – *Chiraleisa*. În s. Hlinaia (azi în r. Slobozia), cu această ocazie, stăpâna casei împlânta o lumânare aprinsă, cu capul în jos, într-un pahar cu boabe de grâu. Dacă de capătul lumânării se prindeau multe semințe, se credea că în anul începător va fi roadă bună de grâu (p. 16).

Începând cu anul 1942, deși în condiții grele de război, în Transnistria au avut loc câteva cercetări de teren interdisciplinare, inclusiv înregistrări etnofolclorice. La cercetări au participat oameni de știință pe atunci ori care au devenit apoi savanți de vază: Constantin Brăiloiu, Ovidiu Bârlea, Anton Golopenția, Nichita Smochină, Constantin Ionescu, Gheorghe Pavelescu, Tatiana Gălușcă ș. a.

Prima deplasare pe teren a avut loc în ianuarie 1942. Ideea cercetării a aparținut guvernatorului Transnistriei, G. Alexianu. Organizatorul nemijlocit al muncii pe teren a fost profesorul universitar de la Cluj, cunoscutul etnolog Traian Herseni.

Casa mare, Podoima Camenca. Foto de Sergiu Boboc, 1972

Un studiu amplu și valoros, pe baza materialelor etno-folclorice culese în ianuarie 1942, a scris Gheorghe Pavelescu¹⁷. Studiul se constituie din câteva compartimente: *Introducere*; I. *Obiceiuri și credințe de sărbători* (1. Sărbătorile de iarnă; 2. Sărbătorile de vară și toamnă); II. *Credințe și obiceiuri în legătură cu viața omului* (1. Nașterea și botezul; 2. Logodna, cununia și nunta; 3. Moartea și înmormântarea); III. *Concepția despre lume și viață*; concluzii, texte folclorice (plugușoare, descântece, povești).

Reținem nota pe care o făcea Gh. Pavelescu (la fel ca alți cercetători etnografi și folcloriști în perioada respectivă): „Ceea ce am cules privește mai mult epoca dinaintea revoluției, din vremea lui Nicolae (țarul)”¹⁸, pentru că, în Transnistria, tradițiile populare, în special cele ritualice (considerate a fi profund religioase, „reacționare”), dispăruseră în mare parte în anii puterii sovietelor, până la cel de-al doilea război mondial.

Despre sărbătorile calendaristice „pe timpul bolșevicilor” Gh. Pavelescu spunea că ele „erau oprite cu strășnicie. <...> Se țineau numai pe ascuns, uneori chiar cu ferestrele camuflăte. De obicei, la sărbătorile mari (Crăciun, Paști etc.) se făcea un control sever să nu lipsească nimeni de la muncă. Dar dacă rugăciunile și semnul crucii se puteau face și pe ascuns, datinile, ritualul au trebuit să dispară în timpul sovieticilor. De aceea cei mai mulți mărturisesc că de ani întregi n-au mai auzit colinde, n-au mai văzut *capra de Anul Nou*” (p. 66).

În aceeași situație s-au aflat și obiceiurile familiale. „Orice ritual era interzis. Totul se făcea pe ascuns, dacă era posibil, și cât mai simplificat” (p. 67).

Gh. Pavelescu observa: „În timpul rușilor copiii n-au mai putut fi botezați, fiindcă nu era preot. Oamenii mai înstăriți străbăteau distanțe de sute de kilometri pentru a-și boteza copiii la Odesa”. După plecarea rușilor din Transnistria erau sate unde se botezau zilnic „zeci de copii, unii din ei fiind de mai mulți ani” (p. 68). Căsătoria se reducea la înscrierea la oficiul înregistrării stării civile. Tot ritualul nunții sovietice consta doar în legarea nănașilor (numiți *martori* ai căsătoriei) cu o panglică roșie (p. 76).

„În timpul bolșevicilor nu se mai trăgeau clopotele la înmormântare. Oamenii care aveau bani năneau muzicanți să cânte un *marș* funebru; dacă nu, *îl duceau ca pe un câne*” (p. 77).

¹⁷ Gh. Pavelescu, *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistrieni: Credințe și obiceiuri* // Sociologie românească (București), 1943, nr. 1-6. Studiul a fost republicat într-o ediție separată în 1944, la ed. Ramuri din Craiova. Lucrarea lui Gh. Pavelescu a mai fost republicată în Revista de etnografie și folclor (București), 1993, nr. 1-2.

¹⁸ Revista de etnografie și folclor, 1993, nr. 1-2, p. 61

A doua cercetare de teren, cu un număr de participanți cu mult mai mare și pentru o perioadă de timp mai îndelungată (aproape trei ani), a fost efectuată în anii 1942–1944 la est de Bug de către Institutul Central de Statistică din București. A fost una dintre cele mai interesante și valoroase cercetări etno-sociologice și folcloristice din perioada celui de-al doilea război mondial. Informațiile dobândite au o deosebită importanță privind viața, munca, tradițiile, spiritualitatea românilor transbugieni.

Cercetările de teren din 1942–1944 au avut loc la românii aflați în spațiul dintre Bug și Nipru, coasta Mării Azov, până în nordul Caucazului, bazinul carbonifer al Donbasului. Investigațiile s-au efectuat în spatele frontului germano-sovietic, în condiții deosebit de grele. Atunci au fost studiate și unele sate românești din regiunile transnistriană și transbugiană pe care le-a vizitat T. Burada la începutul anilor 1880.

La cercetarea-recensământ din 1942–1944, efectuată de către Institutul Central de Statistică de pe lângă Consiliul de Miniștri al României, a fost încadrat și Institutul Social Român, înființat în 1921 și condus de prof. D. Gusti (1880–1955) – renumit sociolog român. Școala sa sociologică a fost unică în lume.

Conducătorul echipei pentru recensământul românilor la est de Bug a fost numit directorul Oficiului de Studii al Institutului Social de Statistică dr. Anton Golopenția (1909–1951) – „cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campaniile monografice” (H. H. Stahl).

Pentru cercetarea la est de Bug au fost selectați 18 colaboratori ai Oficiului de Studii, majoritatea făcând parte din Școala Sociologică gustiană, cu experiență de muncă pe teren. Studiarea de teren avea următoarele sarcini: înregistrarea fiecărei familii de români băștinași, culegerea creațiilor folclorice, întocmirea unor monografii ale localităților ș. a.

Informații privind rezultatele cercetărilor de teren ale Institutului Central de Statistică din București în 1942–1944 în satele românești din stânga Bugului au fost scrise și publicate în câteva reviste ale timpului (*Sociologie românească*, *Revista Fundațiilor Regale* ș. a.).

Este îndreptățită concluzia autorilor că în situația complicată din anii 1930 conștiința națională a românilor de la est de Bug, inclusiv tradițiile etno-folclorice, se aflau în decădere, „regimul sovietic luptând pe toate căile pentru lichidarea „rămășițelor burgheze” în spiritul poporului, mai ales a naționalităților neruse.

O muncă deosebită a înfăptuit în timpul unei cercetări de teren în iulie-august 1943 etnomuzicologul bucureștean Constantin A.

Ionescu. A cercetat 10 localități din stânga, Hârjău, Caterinovca, Ghiderim, Zăzulenii, Plopi, Broșteni, Tincău, Jura, Dubău (azi în r. Râbnița și Dubăsari) și or. *Tiraspol*. Întors la București, C. A. Ionescu a întocmit colecția *Colinde din Transnistria*, însoțită de un amplu studiu introductiv al alcătuirii și o prefață scrisă de Traian Herseni. Lucrarea a fost culeasă la editura din Sibiu. Dar a intervenit cenzura de după 23 august 1944 și s-a ordonat ca volumul să apară cu titlul *Colinde, cu text și melodie*, fiind omise toate referințele la Transnistria. Au fost eliminate *Prefața* lui Tr. Herseni, *Studiul introductiv* al lui C. A. Ionescu, toate datele despre informatori. Repaginată, culegerea a văzut lumina tiparului la sfârșitul lui decembrie 1944. A fost prima culegere de texte folclorice înregistrate în Transnistria, editată după 1940. I-au lăsat autorului doar 100 de exemplare, pe care acesta le-a dat unor muzicieni, sociologi, oameni de cultură din România. Restul tirajului a fost ars, deși se făcuseră cele indicate de cenzură.

Cu toate omisiunile restabilite, cu *Prefața* lui Tr. Herseni, *Cuvânt înainte*, un nou *Studiu introductiv* de C. A. Ionescu, *Postfață* de C. Mohanu, colecția a fost reeditată la Chișinău abia peste 50 de ani, în 1994, înaintea morții autorului ei¹⁹. Colecția cuprinde 63 de colinde propriu-zise (printre care creațiile valoroase *Dulful mării*, *Leul*, *Cerbul* ș. a.), 14 cântece de stea, glosar, fișele informatorilor, indicele localităților din care s-au cules colindele.

Există informație că prof. C. Ionescu a pregătit pentru editare și o culegere de cântece românești lirice, cu note muzicale, înregistrate în Transnistria, dar care a rămas în manuscris, din cauza lipsei de finanțe, dar și a nepăsării responsabililor de cultură.

În anii imediați de după cel de-al doilea război mondial s-au cules unele creații folclorice în satele românești de pe ambele maluri ale Nistrului și la est de râul Bug. Lucrul acesta se făcea cu sprijinul Institutului de Istorie, limbă și literatură de la Chișinău, care forma pe atunci așa-numita Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a Uniunii Sovietice. În activitatea aceasta erau angajați colaboratori ai institutului nominalizat, învățători, studenți. În actualul Fond de Folclor al Arhivei Centrale a AȘM întâlnim mai des următoarele nume de persoane care au cules (în anii 1945–1950) materiale etno-folclorice în special în satele din stânga Nistrului: M. Ipatii (Savin, devenită apoi folcloristă), G. Meniuc (scriitor), M. Serbin, M. Spataru, M. Barcari, N. Lucavșciuc, M. Iliță, V. Serbul, A. Vareniev ș. a. Aceștia au cules creații populare, mai ales, în localitățile transnistriene:

Doroțcaia, Țibulăuca, Roghi, Doibani I – toate din r. Dubăsari; Butor – Grigoriopol, Caragaș – Slobozia ș. a. În Fondul de Folclor al Arhivei Centrale a AȘM avem și câteva texte folclorice înregistrate în 1946 la est de Bug (s. Martonoșă, r. Novomirgorod: colindele *Voinicul și Leul*, *Voinicul și Dulful mării* ș. a.).

În primii ani postbelici aproape că nu se publica folclor românesc cules atât în satele basarabene, cât și transnistriene, de teamă ca nu cumva – în felul acesta – să se facă propagandă antisovietică, religioasă. Apăreau doar în presa periodică unele texte de o îndoielnică autenticitate, cu conținut „nou, socialist”.

Merită a fi menționată, la tema noastră, culegerea mică de proporții (44 pag.), editată în limbile „moldovenească” și rusă, tipărită la Moscova²⁰. Aceasta a fost întocmită pe baza unor materiale folclorice culese în câteva raioane din RASSM. În *Cuvânt din partea autorului* E. Lebedeva menționa că textele folclorice din această culegere au fost înregistrate de ea în timpul a șapte deplasări pe teren (în anii 1920–1930) în r. Balta, Grigoriopol, Tiraspol. Creațiile folclorice din culegere reflectă „viața poporului moldovenesc în perioada de până la revoluție [1917]” (p. 2). Autoarea regreta că a reușit să culegă doar două cântece populare „create în vremea sovietică” (p. 2).

Prefața culegerii a fost scrisă de muzicologul rus V. Vinogradov care, ca și toți autorii din acea perioadă, vorbea despre lupta de secole a moldovenilor împotriva jugului turcesc și a moșierilor locali, despre sfârșitul asupririlor de tot felul în 1812, care s-a săvârșit „cu ajutorul armatelor rusești” (p. 3), despre viața grea a moldovenilor de pe ambele maluri ale Nistrului până la 1917, care după cel de-al doilea război mondial „trăiesc în familia unită a popoarelor Uniunii Sovietice, fiind egali în drepturi, fericiți și liberi” (p. 4).

Pe o treaptă nouă, relativ avansată, au fost ridicate studiile etno-folclorice, inclusiv cele referitoare la românii din Transnistria, începând cu anii 1960. Cercetările de teren au devenit mai sistematice, fiind aplicate metode noi de imprimare a creațiilor populare, cu utilizarea mai pe larg a tehnicii moderne pe atunci (magnetofone portative, aparate de fotografiat). În condiții relativ favorabile folcloristicii de la Institutul de limbă și literatură al AȘ a RSSM efectuau cercetări de teren destul de regulate în majoritatea raioanelor republicii, în același număr în cele din stânga Nistrului.

¹⁹ *Colinde din Transnistria* Ed. a II-a, Chișinău, 1994.

²⁰ *Молдавские народные песни / Записаны Е. Н. Лебедевой, Москва–Ленинград, Музыкальное издательство, 1951*

La începutul anilor 1960 au fost culese materiale etno-folclorice, în mod special, într-o serie de localități românești din raioanele transnistriene: Dubăsari (în 1961), Râbnița (1964). Acolo au lucrat folcloriștii de la Academia de Științe: G. Botezatu, M. Savin, A. Hâncu, E. Junghietu, V. Cirimpei, G. Spătaru ș. a., însoțiți de grupe de studenți-filologi din Chișinău. Despre activitatea folcloriștilor pe teren se făceau ample dări de seamă la sectorul de folclor, toate materialele înregistrate fiind puse în ordine și apoi predate în Fondul de Folclor al Arhivei Centrale a Academiei de Științe, unde se păstrează și în prezent.

În 1969-1970 folcloriștii de la A Ș M au cercetat pentru prima dată 6 localități românești sau mixte la est de r. Bug, în reg. Nikolaev: Alexandrovka, Novogrigorievka, Șerbani – toate în r. Voznesensk; s. Konstantinovka, r. Arbuzinka, Lâsaia Gora, r. Pervomaisk; în reg. Khirovograd – s. Dobreanka, r. Olșansk.

Munca de teren a folcloriștilor în raioanele transnistriene ale RSSM a continuat în anii 1973-1974.

În 1987 a apărut culegerea menționată și mai sus

– *Și cânt codrului cu drag: Folclor moldovenesc din sate nord-caucaziene*. Culegerea cuprinde peste 80 de creații populare românești, înregistrate de la 20 dintre cei mai buni interpreți de folclor din „câteva sate așezate în văi pitorești” din nordul Caucazului. Este vorba de următoarele 6 localități: *Moldovanovka* (r. Tuapse), *Șabanovskoe* și *Thamaha* (r. Seversk), *Mecherstuk* (r. Krâmsk), *Moldovka* (r. Adler, azi satul se află în componența or. Soci) (p. 3).

În prefața importantă, scrisă de alcătuitoarea culegerii prof. Iaroslav Mironenco, cititorii sunt informați că majoritatea românilor din țin. Krasnodar sunt veniți din centrul Basarabiei, satele: Cărpineni, Rădeni, Dănuțeni, Bardar, Grozești, Pârâta, Morozeni, Celacăuca Veche, Galbena, Bujor, Frăsinești, Onișcani (p. 3). Un număr relativ mic de moldoveni din nordul Caucazului sunt veniți din satele din Bugeac (Cenac și Beștemac).

Cartea în cauză este *prima, unica* și, probabil, ultima culegere de folclor românesc, cules în nordul Caucazului și publicat într-o carte separată.

Folcloriștii de la AȘM au fost pentru prima oară la românii din nordul Caucazului în anii 1987-1988. Un grup de specialiști (G. Botezatu, A. Hâncu,

Trei generații ale unei familii de țărani din Podoima-Camenca

E. Junghietu, V. Cirimpei, S. Moraru, I. Buruiană) au cules atunci creații populare în 6 localități din țin. Krasnodar: Moldovanskoe, Mecherstuk, Șabanovskoe, Thamaha, Moldovanovka, Moldovka. În atenția folcloriștilor s-au aflat toate genurile și speciile creației populare orale pe care le mai păstrau moldovenii din Caucaz.

Abia în 1994 a putut să apară la București *prima carte* despre istoria și cultura populară a românilor din Transbugia – *Românii de la est de Bug: Cercetări etno-sociologice și culegere de folclor*, elaborată de Anton Rațiu, unul dintre participanții la cercetările sociologice de teren la est de Bug în timpul celui de-al doilea război mondial.

În 1996 a fost editată, tot la București, valoroasa antologie *Românitătea transnistriană*, unde sunt reproduse 16 studii importante despre

variate aspecte ale istoriei și traiului populației românești de la est de Nistru, semnate de cunoscuți specialiști în domeniu: O. Ghibu (1917, 1941), V. Harea (1923), A. Boldur (1925, 1943), I. Nistor (1925, 1939, 1942), N. Smochină (1938), C. Gh. Constantinescu (1942), C. C. Giurescu (1943), Th. Holban (1968) ș. a.

În 2004 a apărut la Chișinău cartea lui T. Colac *Nistrule, apleacă-ți malul: Folclor poetic din Transnistria*.

În 2006 au văzut lumina tiparului la Editura Enciclopedică din București cele 2 volume ale extraordinarei lucrări a lui Anton Golopenția *Românii de la est de Bug*, cu introducere, note și comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția (fica distinsului etnolog). Reținem din această lucrare: Anton Golopenția și Ion Apostol, *Folclor românesc din regiunea Voznesensk* (Ucraina); Ion Apostol, *Crăciunul și Anul Nou la românii de la est de Bug*; Anton Rațiu, *Folclor din județele Pervomaisk, Znamenka, Voznesensk, Melitopol, Mariupol și Donețk*; Ion Chelcea, *Folclor din Soldatska, Belousovka și Șerbani*.

În 2007 a fost tipărit vol. I al lucrării de excepție în două volume, elaborată în cadrul sectorului Folclor al Institutului de Filologie al A. Ș. M. – *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului (Texte inedite)*. Cel de al doilea volum va apare în viitorul apropiat la Tipografia Centrală din Chișinău. Astăzi, mai mult ca oricând, se impune reeditarea comentată a culegerilor de materiale etno-folclorice înregistrate în Transnistria și publicate până la cel de-al doilea război mondial de către P. Chioru (1927, 1928), C. Neniu și E. Lebedeva (1935), N. Smochină (1939), care de mult timp sunt rarități bibliografice.

În concluzie, subliniem că starea în care se află actualmente creațiile folclorice și etnografice la românii de la est de Nistru, mai ales la cei de pe teritoriul Ucrainei și Rusiei, este extrem de nefavorabilă. Ei au rămas și continuă să-și ducă viața în mediul imensului spațiu al slavilor de răsărit. Sub pericolul deznaționalizării totale se află mai cu seamă românii de la est de Bug, din nordul Caucazului (pe teritoriul Ucrainei și Federației Ruse). Posibilitate de redresare a situației nu mai există, după câte se vede. Totuși, cunoașterea, continuarea studierii acestei moșteniri este o datorie sfântă a savanților, în primul rând.

*Femeie în haine tradiționale.
Foto de A. Davâdov, 1983*